

Erken Müdahalenin Erişkinlikte Süren Etkileri

Erken Destek Projesi'nin İkinci Takip Araştırması'nın Ön Bulguları

Çiğdem Kağıtçıbaşı • Diane Sunar • Sevda Bekman • Zeynep Cemalcılar

Nisan 2005

Continuing Effects of Early Intervention in Adult Life

Preliminary Findings of Turkish Early Enrichment Project
Second Follow-Up Study

- Çiğdem Kağıtçıbaşı •
- Diane Sunar •
- Sevda Bekman •
- Zeynep Cemalcılar •

Draft - Not for Circulation

Nisan 2005

• İÇİNDEKİLER •

Sunuş	7
Anne Çocuk Eğitim Programı'nın Tarihçesi.....	9
Giriş	11
En Son Araştırma	13
Yöntem	13
Katılımcılar	13
Materyal ve Prosedür	14
Analizler	14
Bulgular	16
Demografik bilgiler	16
Akademik başarı	16
Okula devam süresi	16
Üniversite öğrenimi	17
Okuldan ayrılma nedenleri	18
Kelime bilgisi testindeki performans	19
Sosyoekonomik başarı	20
Gelir karşılığında çalışmaya başlama yaşı	20
Mesleki statü	21
Aylık hane giderleri	22
Sosyal katılım	23
Özet ve Tartışma	25
Sonuçlar	26
Kaynakça	27

• TABLOLARIN LİSTESİ •

Tablo 1. Araştırma Deseni	13
Tablo 2. İkinci Takip Araştırmasında Mülakat Yapılan Katılımcıların Yüzdesi	14

• ŞEKİLLERİN LİSTESİ •

Şekil 1. Eğitim amaçlı bir anaokuluna gitmiş ve/veya annesi eğitime katılmış olanların diğerlerine oranla okula devam ettiği süre	16
Şekil 2. Anne eğitimi ve okulöncesi ortamına göre okula devam süresi	17
Şekil 3. Anne eğitimi durumuna göre üniversite öğrenimi	17
Şekil 4. Eğitim amaçlı bir anaokuluna (EAA) gitmiş ve/veya annesi eğitim almış (AE) katılımcıların diğerlerine oranla üniversite öğrenim oranları	18
Şekil 5. Okulöncesi dönem ortamına göre okuldan ayrılma nedenleri	19
Şekil 6. Anne eğitimine göre kelime bilgisi testindeki performans	19
Şekil 7. Gelir karşılığında çalışmaya başlama yaşı	20
Şekil 8. Gelir karşılığında çalışmaya başlama yaşı, eğitim amaçlı bir anaokuluna gidenlerin (EAA) ve/veya annesi eğitime katılmış olanların (AE) diğerleriyle karşılaştırılması	21
Şekil 9. Okulöncesi dönemin geçtiği ortama göre mesleki statü	21
Şekil 10. Eğitim amaçlı bir anaokuluna gitmiş (EAA) ve/veya annesi eğitime katılmış (AE) olanların mesleki statü açısından diğerleriyle karşılaştırılması	22
Şekil 11. Ortalama aylık hane giderleri	23
Şekil 12. Bilgisayar sahibi olma	24
Şekil 13. Kredi kartı sahibi olma	24

• SUNUŞ •

Yaşamın erken yıllarının önemi bugün artık herkes tarafından kabul ediliyor. Özellikle 0-6 yaş döneminde çocuğa sağlanan ortam, onu yaşamı boyunca etkiliyor. Çünkü erken yaşlarda beynin gelişimi çok hızlıdır ve çocuk öğrenmeye hazırdır. Bu yaşlarda yetersiz çevrede büyüyen çocuk, okula hazır olmadan başlıyor. Erken yoksunluğun zararını sonraları telafi etmek hiç de kolay olmuyor.

Bu nedenlerle bütün gelişmiş ülkelerde çocuklar okulöncesi eğitiminden yararlanıyor. Türkiye’de ise hâlâ 100 çocukta 85’ine hiçbir okulöncesi eğitimi verilmiyor. Bu eğitimi alanlar sadece % 15 oranında ve bunların çoğu da eğitilmiş ailelerin çocukları. Okulöncesi eğitimi hizmetinin ne kadar yetersiz olduğu, gelişmiş ülkelerdeki ve hatta bizden daha az gelişmiş bazı ülkelerdeki oranlarla karşılaştırılınca açıkça görülüyor.

Zorunlu eğitim öncesinde, 3-5 yaşlarında erken çocukluk eğitimine ulaşan çocuk oranlarına bakıldığında, ekonomik açıdan çok benzetildiğimiz Meksika’da yüzde 70; Fas’ta yüzde 34, Ürdün’de yüzde 27; Doğu Avrupa ülkelerinde en az yüzde 50; üye olmak istediğimiz AB ülkelerinin her birinde bu oranlar yüzde 100’e yakındır.

Size bu sorunlara eğilinen ilk yıllarda oluşturulmuş bir çalışmadan yola çıkan ve 22 yıllık bir süreyi kapsayan “Erken Destek Projesi” adlı üç aşamalı bir bilimsel araştırmayı sunuyoruz. Okulöncesi eğitiminin temel bir insan sorunu olduğunun bilincinde olarak ve bir çözüm arayışı içinde erken çocukluk eğitiminin etkisini göstermek amacıyla 1982 yılında bir bilimsel araştırma yapıldı. Onu takip eden yıllarda da iki ayrı takip araştırmasıyla uzun vadeli sonuçlara ulaşıldı.

İlk araştırmada İstanbul’un çoğu gecekondu bölgelerinden annelere ve 3-5 yaşındaki çocuklarına eğitim uygulandı ve bu eğitimin kısa vadeli etkileri incelendi. 1982-86 yılları arasında yapılan bu çalışmada annelerin bir kısmına çocuğun çokyönlü gelişimini destekleyecek anne eğitimi verildi, anneler de kendi çocuklarını eğittiler. Bu çalışmanın adı daha sonra “Anne Çocuk Eğitim Programı” oldu. Ayrıca, okulöncesi eğitimi veren bir yuvaya giden çocuklarla sadece bakım veren gündüz bakımevinde olan ve evde büyüyen çocuklar karşılaştırıldı. Dördüncü yılın sonunda hem anne eğitimi, hem de kurumsal okulöncesi eğitimi modeliyle erken çocukluk eğitimi alan çocukların, zekâ gelişimi ve okul başarısının herhangi bir eğitim almayanlara kıyasla çok ileri olduğu saptandı.

1992’de, gene bir takip araştırmasıyla, artık ergenlik çağına gelmiş olan çocuklara ve annelerine ulaşıldı, durumları incelendi. Erken çocukluk eğitiminin olumlu etkilerinin hâlâ sürdüğü belirlendi. Şöyle ki, özellikle annesi eğitilmiş olan çocukların çoğunun hâlâ okuduğu, okul başarılarının ve zekâlarının da daha yüksek olduğu bulundu.

Nihayet 2004’te, programın ileri etkilerini ölçebilmek adına, artık birer yetişkin olan bu çocuklara tekrar ulaşılarak ikinci takip araştırması gerçekleştirildi. 25-27 yaşlarındaki bu gençlerle yapılan araştırmanın bulguları da son derece heyecan verici. Şöyle ki, evde ya da kurumda okulöncesi eğitiminden yararlanan çocukların, böyle bir eğitim almayanlara kıyasla, daha uzun süre okuduğu, daha çoğunun üniversiteye gittiği, daha yüksek statülü işlerde çalıştığı, çağdaş, sosyal ve ekonomik yaşama katılımlarının daha yüksek olduğu saptandı.

Erken çocukluk eğitiminin böylesi uzun süreli etkisini saptayan bu araştırma, dünyadaki iki araştırmadan biridir (diğeri A.B.D.’de yapılan Perry Preschool Projesi’dir). Bu nedenle de sonuçları büyük önem taşımaktadır. Erken yaştaki eğitime yapılan yatırımın insan kapasitesi ya da insan sermayesine katkısının çok yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Çok yetersiz düzeydeki okulöncesi eğitim hizmetlerimizi arttırmanın yaşamsal gereği, bu bilimsel bulguların ışığında daha da belirginleşiyor. Artık bu amaca yönelik kararlı ve güçlü adımları atmak ve ‘7 Çok Geç’ diyerek okulöncesi eğitim seferberliğini başlatmak zamanı gelmiştir.

AÇEV, Türkiye’nin okulöncesi eğitimi konusundaki hazin durumunu tersine çevirmek ve ülkemizdeki tüm çocukların okulöncesi eğitimi hizmetlerinden yararlanmasını sağlayabilmek amacıyla, güç ortaklarıyla işbirliği içerisinde “7 Çok Geç” sloganıyla okulöncesi eğitime destek oluşturma kampanyasını başlatmıştır. Elinizde tuttuğunuz rapor, bu kampanyaya giden yolda atılan ilk adımları göstermesi açısından da farklı bir önem içermektedir.

• ANNE ÇOCUK EĞİTİM PROGRAMI'NIN TARİHÇESİ •

Anne Çocuk Eğitim Programı (AÇEP), 1982 yılında bir grup akademisyenin İstanbul'da eğitim ve gelir düzeyi düşük ailelerde uyguladıkları araştırmadan yola çıkılarak elde edilmiş, göz kamaştırıcı bir sosyal dönüşüm örneğidir. Erken Destek Projesi olarak başlayan araştırma, bir eğitim programına dönüşmüş ve 1991 yılına kadar İstanbul'da farklı kurumların desteğiyle iş yerlerinde ve mahallelerde dar bir kapsam içerisinde uygulanmıştır. 1991 yılında Finans Vakfı'nın desteğiyle proje yaygınlaşmaya başlamış, Milli Eğitim Bakanlığı'yla (MEB) işbirliğine gidilmesiyle farklı bir yapıya ihtiyaç duyularak 1993 yılında programı ülkenin dört bir yanına ulaştırmak göreviyle Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) kurulmuştur.

Vakfın kuruluş döneminde Anne Çocuk Eğitim Programı yalnızca İstanbul ve Ankara'da uygulanıyorken, 1995 yılında Dünya Bankası'ndan MEB'e sağlanan krediyle tüm yurttaki geniş bir alana yayılmıştır. Şu ana dek Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun işbirliğinde 180.000 kişiye ulaştırılan bu programla günümüzde 71 ilde anne ve çocuklara erken çocukluk destek eğitimi sunuluyor.

AÇEP son yıllarda Türkiye dışında da ses getiren bir program olmuştur. İlk etapta Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk göçmen ailelerine hizmet veren kurumlardan gelen talepler doğrultusunda, Hollanda, Almanya, Fransa ve Belçika'da uygulanmıştır. Programın bu ülkelerde başarıyla uygulanması sonucu, Hollanda ve Belçika'da sadece Türk göçmen ailelerine değil, Surinamlı, Faslı ve Doğu Avrupalı gibi farklı göçmen gruplarına da ulaşılması amacıyla Flamanca'ya çevrilmiştir. 2002 yılında Bahreyn'den gelen talepler doğrultusunda da program Arapça'ya çevrilmiş ve 3 yıldır Bahreyn ve Ürdün'de uygulanmaya başlamıştır.

AÇEP'in Türkiye'de yaygınlaşması, yurtdışında uygulanması ve Türkiye'den hem Batı'ya hem de Doğu'ya bilgi transferinin yanı sıra, bu program AÇEV bünyesinde farklı hedef kitlelerine yönelik çeşitli programların geliştirilmesine yol açmıştır. Kadınlara yönelik okuma yazma, baba eğitimi, 0-3 yaş arası çocuğu olan annelerin eğitimi, TV yoluyla eğitim ("Benimle Oynar mısın?") programları AÇEP'in içerik, yaklaşım ve uygulamalarından ilham alınarak gerçekleştirilmiştir.

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız dönüşüm öyküsünün hiç kuşkusuz en etkileyici yanı, 22 yıl önce başlayan bilimsel bir araştırmanın, aşamalar geçirerek Türkiye'nin en etkili sivil toplum kuruluşlarından birinin doğmasına olanak tanımış olmasıdır.

• GİRİŞ •

Erken müdahale çalışmaları üstüne uzun vadeli, boylamsal araştırmalar Amerika Birleşik Devletleri'nde bile seyrek iken, gelişmekte olan ülkelerde hiç yoktur. Bu raporda gelişmekte olan bir ülkede, Türkiye'de yapılan ve 22 yıllık bir dönemi kapsayan tek araştırma projesi aktarılacaktır. Boylamsal Erken Destek Projesi'ni (EDP) oluşturan üç ayrı araştırmanın ana unsurları burada sunulacak, en son yapılan, 2004'te gerçekleştirilen araştırmanın üstünde ayrıntılarıyla durulacaktır. Daha önceki araştırmalara dair bilgi başka kaynaklardan elde edilebilir (Kağıtçıbaşı, Sunar ve Bekman, 2001).

EDP gelişimin yaşandığı ortam, yani çevre (eğitim amaçlı anaokulu, gündüz bakımevi veya evde bakım) ile, ev merkezli bir müdahale programının (anne eğitimi) çocuklar ve anneler üstündeki etkilerini incelemeyi amaçlayan bir çalışmaydı. Proje 1982 – 1986 yılları arasında İstanbul'un gelir ve eğitim düzeyi düşük kesimlerindeki anne ve çocuklarla gerçekleştirilmiş, 1992 yılında da bir takip araştırması yürütülmüştür. Bu rapor, ilk takip araştırmasından 12 yıl, eğitim programının tamamlanmasından ise 19 yıl sonra EDP'nin etkilerine dair yapılan ikinci takip araştırmasının sonuçlarını özet olarak sunacaktır. Başka bir deyişle bu araştırma, ilk yapılan araştırma dahil, erken desteğin gelişim üstündeki genel etkileri üstüne yapılmış üçüncü araştırmadır.

İlk araştırma dört yılı kapsamıştır. İlk yılda iki ayrı grup çocukla (3 ve 5 yaşlarında) gözlemler yapılmış, testler uygulanmış, anneleriyle derinlemesine mülakatlar yapılmış, böylece kapsamlı veriler toplanmıştır. Çocuklar günlerini üç ayrı ortamdaki birinde, eğitim amaçlı bir anaokulunda, gündüz bakımevinde veya evde geçirmektedir. Araştırmanın ikinci ve üçüncü yıllarında üç ayrı ortamdaki çocukların arasından rasgele seçilmiş bir grup anneye anne eğitimi verilmiştir. Çocukların ilkokulun bir ila üç yılını tamamlamış olduğu projenin dördüncü yılında yeniden değerlendirmeler yapılmış, çocukların genel gelişimine dair ek ölçümler (karne notları dahil) gerçekleştirilmiştir. Araştırma üç farklı ortamın ve anne eğitimi programının kısa vadeli ayrı ve birleşik etkilerini incelemiştir.

İkinci araştırma orijinal araştırmanın tamamlanmasından 6 yıl (anne eğitimi müdahalesinden 7 yıl) sonra yapılan daha uzun vadeli bir takip araştırmasıydı. O dönemde çocuklar ergenlik çağına yeni adım atmışlardı; araştırma da başlıca, projenin bu ergenlerin bilişsel gelişimine, okula uyumuna ve aile ilişkilerine olan etkilerine odaklanmıştır.

Orijinal araştırmanın ikinci takip araştırması niteliğindeki bu üçüncü araştırma, projenin artık yirmili yaşlarının ortalarına gelmiş ve erişkinliğe adım atmış katılımcılar üzerindeki uzun vadeli etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Önceki Bulguların Özeti

İlk araştırmanın sonuçları, erken yaşta eğitimin her iki türünün (anne eğitimi ve eğitim amaçlı anaokulu ortamı) özellikle bilişsel sonuçlar üstünde istatistiksel açıdan anlamlı etkileri olduğunu ortaya koymuştur. Eğitim amaçlı anaokullarına (EAA) giden çocuklar, çoğu ölçüt bağlamında, hem gündüz bakımevlerine (BAKIM) giden, hem de eğitim veya bakım amaçlı hiçbir kuruma gitmeyip evde bakılan (EV) çocuklardan daha iyi performans göstermişlerdir. Aynı zamanda, anne eğitimi (AE) grubu, çoğu ölçüt bağlamında anne eğitimine katılmayan (AEK) gruptan daha üstün sonuçlar sergilemiştir. EV grubu da, AEK grubu da ölçütlerden hiçbirinde

daha iyi sonuçlar almamıştır (Bkz. Bekman, 1990, 1998; Kağıtçıbaşı, 1991, 1992; Kağıtçıbaşı, Sunar ve Bekman, 1988; Kağıtçıbaşı, Sunar ve Bekman, 2001).

İlk takip araştırmasında elde edilen bulgular, özellikle de okula gitme süresi, okul başarısı ve akademik yönelim ile sosyal-duygusal gelişim ve sosyal uyum açılarından eğitim amaçlı anaokulunun sağladığı kazanımlarla karşılaştırıldığında anne eğitiminin sağladığı kazanımlardan daha fazlasının etkisinin sürdüğünü düşündürmektedir. Bu bulgu, anne eğitimi programının annenin kendisinde olumlu bir değişime neden olarak hem çocuğuyla olan ilişkisine, hem de evdeki genel havaya yansımalarıyla çocuğunun süren gelişimini desteklemeye yardımcı olmasıyla açıklanabilir (Bkz. Bekman, 2003; Kağıtçıbaşı, 1996, 1997; Kağıtçıbaşı, Sunar ve Bekman, 2001). Fakat çocukların içinde bulunduğu üç ayrı okulöncesi ortamı grupları arasında çok fazla fark bulunamamıştır.

• EN SON ARAŞTIRMA •

En son yapılan, 2004 yılında gerçekleştirilen ikinci takip araştırması, erken çocuklukta müdahalenin daha uzun vadeli etkilerini incelemeyi amaçlamıştır. Orijinal müdahale çalışması zamanında 3 ve 5 yaşlarında olan katılımcılar, bu en son araştırmanın yapıldığı dönemde 25 ve 27 yaşına ulaşmışlardı. Araştırma, katılımcıların okulda kalma süresine, sosyoekonomik başarısına, aile ilişkilerine, yaşamdan aldığı tatmine ve sosyal katılım ile uyumuna odaklanmıştır.

YÖNTEM

Katılımcılar:

İlk takip araştırmasında yer alan 217 katılımcının 133'ü bulunmuş ve mülakata alınmıştır; böylece geri dönüş oranı % 61 olarak gerçekleşmiştir. Mülakat yapılanların yarısı erkektir. Katılımcıların 34'ü eğitim amaçlı bir anaokuluna (EAA) gitmiş, 50'si gündüz bakımevlerine (BAKİM) devam etmiş, 49'u hiç okulöncesi eğitim almamıştır (EV). Çocukların 47'si annelerinin eğitim programına (AE) katıldığı ailelerden, 85'i ise anneleri eğitime katılmayan (AEK) ailelerdendir. Takip araştırmasının bu koşullarının genel dağılımı, ilk takip araştırmasının dağılımına çok benzemektedir (Bkz. Tablo 1). Her bir koşula dağılan ve takip araştırmasında mülakat yapılan katılımcıların yüzdesi % 54 ile % 68 arasında bir yelpazeye yayılmıştır (Bkz. Tablo 2).

Tablo 1
Araştırma Deseni

	Her gruptaki kişi sayısı			
	Eğitim amaçlı anaokulu	Gündüz bakımevi	Evde bakım	Toplam
Anne eğitim aldı	13 (24)	21 (37)	13 (22)	47 (83)
Anne eğitime katılmadı	21 (31)	29 (50)	35 (53)	85 (134)
Bilinmeyen	-	-	1	1
Toplam	34 (55)	50 (87)	49 (75)	133 (217)

1. Takip araştırması parantez içinde verilmiştir.

Tablo 2
İkinci Takip Araştırmasında Mülakat Yapılan Katılımcıların Yüzdesi

	Katılımcı yüzdesi			
	Eğitim amaçlı anaokulu	Gündüz bakımevi	Evde bakım	Toplam
Anne eğitim aldı	54	57	59	57
Anne eğitime katılmadı	68	58	66	63
Toplam	62	57	65	61

Materyal ve prosedür:

İlk önce orijinal araştırmaya katılmış olan anneler bulunmuş ve mülakata alınmıştır. Çocuklarının irtibat bilgileri annelerinden alınmış, araştırmaya katılmayı kabul edenlerle birer birer mülakat yapılmıştır. Mülakatta demografik bilgiler, eğitim geçmişi, mesleki statü, öğrenime, eğitime ve çocuk yetiştirmeye yönelik tutumlar, aile yaşamı, sosyal uyum konuları ile bir kelime bilgisi testi yer almıştır. Soruların çoğu beşli Likert derecelendirme ölçeğiyle veya benzer, beşten seçmeli yanıt formatıyla sorulmuş kapalı uçlu sorular, birkaçı da açık uçlu sorulardır.

Analizler:

Analizlerde hem çocukların içinde bulunduğu üç ayrı okulöncesi ortamın, hem de eğitim programının uzun vadeli etkileri incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Analizler, aşağıda verildiği gibi kategorilere ayrılmış beş farklı grup bağlamında gerçekleştirilmiştir:

1. <u>anne eğitimi</u> veya anne eğitime katılmamış	AE ve AEK
2. <u>okulöncesi ortamın türü</u>	EAA, BAKIM, EV
3. <u>eğitim amaçlı</u> anaokulu ile diğer ortamların (gündüz bakımevi ve ev) karşılaştırması	EAA ile [BAKIM veya EV] karşılaştırması
4. <u>kurum merkezli</u> ile ev karşılaştırması	[EAA veya BAKIM] ile EV karşılaştırması
5. <u>eğitim amaçlı anaokulu ve/veya anne eğitimi</u> ile anne eğitime katılmamış ve gündüz bakımevi veya ev karşılaştırması	[EAA ve/veya AE] ile [AEK ve BAKIM veya AEK ve EV] karşılaştırması

Sonuç değişkenleri her bir grup için tek yönlü ANOVA ile analiz edilmiştir. Uygun olduğu durumlarda anne eğitimi ve okulöncesi ortamı faktör olarak alınarak, bu iki koşulun etkilerinin etkileşip etkileşmediğini incelemek amacıyla iki yönlü ANOVA yapılmıştır. İstatistiksel açıdan anlamlı ana etkileri ve/veya etkileşim etkilerini daha derinlemesine incelemek için ANOVA sonrası anlamlılık analizleri yapılmıştır. İlk yılda elde edilen zekâ katsayısı puanları ile evdeki fiziksel koşullar (orijinal araştırmanın ilk yılında ölçülmüştür), örneklem seçimine bağlı grup farklarının olası karıştırıcı etkisi olmadan erken desteğin net etkisini görebilmek için, okula gitme süresi ile kelime bilgisi analizlerinden çıkarılmıştır. Kategorik değişkenler ise Ki-Kare analiziyle test edilmiştir.

Takip araştırmasına katılanlar ile ulaşılamayanlar veya araştırmaya katılmak istemeyenlerin denkliliğini kontrol etmek üzere iki grubun ilk yılki zekâ katsayısı puanlarına, sosyoekonomik statülerine ve ilk takip araştırması sırasında hâlâ okula gidiyor olup olmamalarına t-testleri uygulanmıştır. Karşılaştırmalarda gruplar arasında istatistiksel açıdan anlamlı farklar belirmemiş, bu durum katılımcıların orijinal örnekleme doğru olarak temsil ettiğini düşündürmüştür.

• BULGULAR •

Demografik Bilgiler

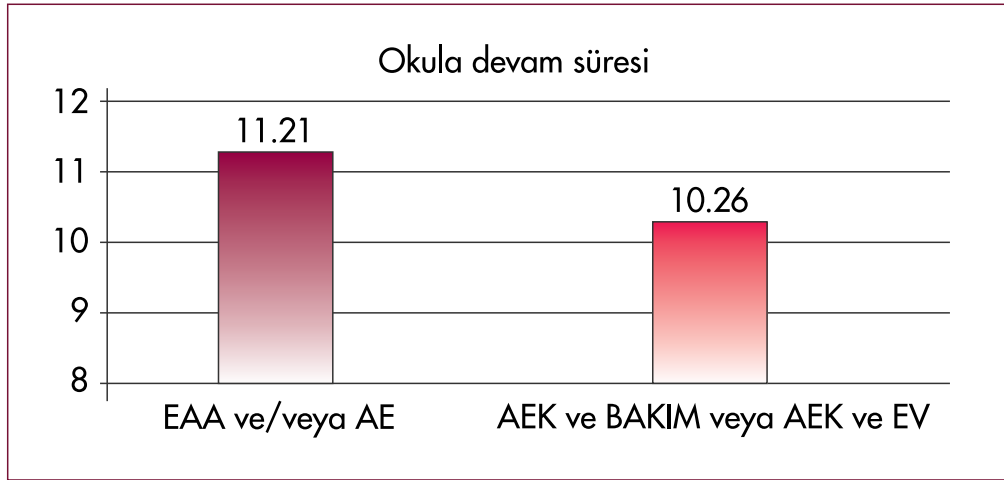
Katılımcıların medeni durumu, evlilik yaşı ve ilk çocukları doğduğundaki yaşı bağlamında farklı koşul grupları arasında herhangi bir fark bulunmamıştır.

Akademik başarı

Okula devam süresi

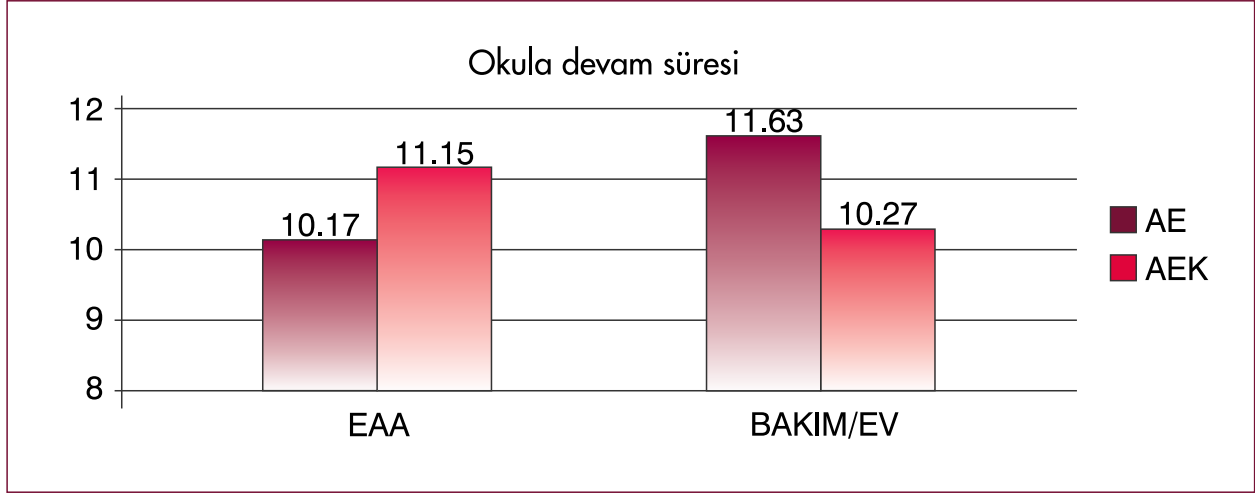
Katılımcılar ortalama 10.75 yıl okula devam etmiştir. Bu bulgu, katılımcıların çoğunun en az lise eğitimi aldığını göstermektedir. Mülakatın yapıldığı zamanda katılımcıların % 35'i ya hâlâ üniversite eğitimi alıyordu veya üniversiteden mezun olmuştu.

Şekil 1, eğitim amaçlı bir anaokuluna gitmiş (EAA) veya annesi eğitim almış (AE) katılımcıların, bu her iki koşulun geçerli olmadığı katılımcılara oranla daha uzun süre okula gittiğini göstermektedir (sırasıyla ortalama 11.34 yıl ve 10.13 yıl [$F_{(1, 127)} = 3.218, p = .07$]).

Şekil 1. Eğitim amaçlı bir anaokuluna gitmiş ve/veya annesi eğitime katılmış olanların diğerlerine oranla okula devam ettiği süre.

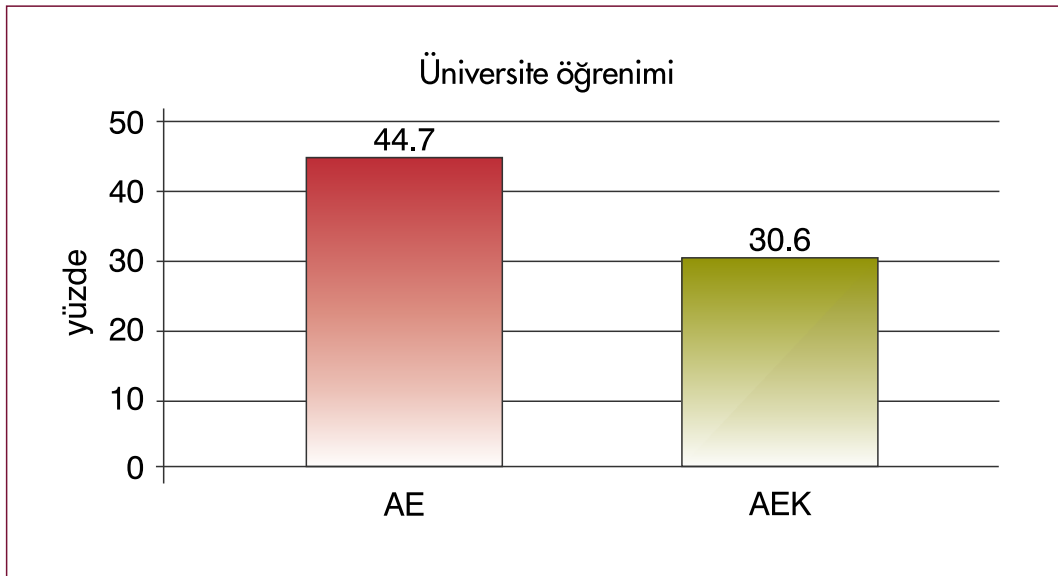
Buna ek olarak ve Şekil 2'de de görüldüğü gibi annenin eğitim programına katılımı, gündüz bakımevlerine gitmiş veya evde bakılmış katılımcıların öğrenimine daha fazla etki etmiştir [$F_{(1, 125)} = 3.506, p = .063$]. Bu analiz, çocukların eğitim amaçlı bir anaokuluna gittiğinde, annelerinin eğitim almasının gelecekteki okul performanslarına bir etkisi olmadığını göstermektedir. Ancak, bir gündüz bakımevine gitmiş veya evde bakılmış olanlar için annelerinin eğitime katılımının olumlu bir etkisi olmuştur. Bu grupta, anneleri eğitim grubunda yer almış katılımcılar zekâ katsayısına bağlı baştan mevcut farklılıklar için gerekli ayarlamalar yapıldıktan sonra, eğitim almamış gruptakilerden neredeyse 1.5 yıl daha uzun süre okula devam etmiştir.

Şekil 2. Anne eğitimi ve okulöncesi ortamına göre okula devam süresi.

Üniversite Öğrenimi

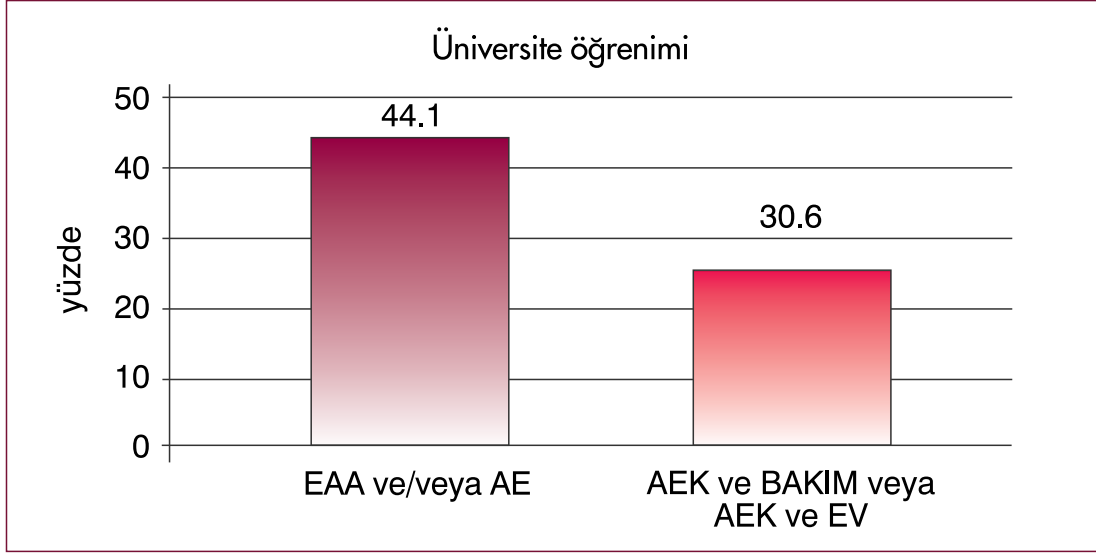
Okula devam süresinin ikinci ölçütü olarak gruplar, katılımcıların üniversiteye gidip gitmemesi açısından karşılaştırılmıştır. Şekil 3'te de gösterildiği gibi, AE grubundaki katılımcıların AEK grubuna göre daha büyük bir çoğunluğu üniversiteye gitmiştir (sırasıyla %44.7 ve %30.6 [$\chi^2 = 2.62$, $df = 1$, $p = .10$]).

Şekil 3. Anne eğitimi durumuna göre üniversite öğrenimi.

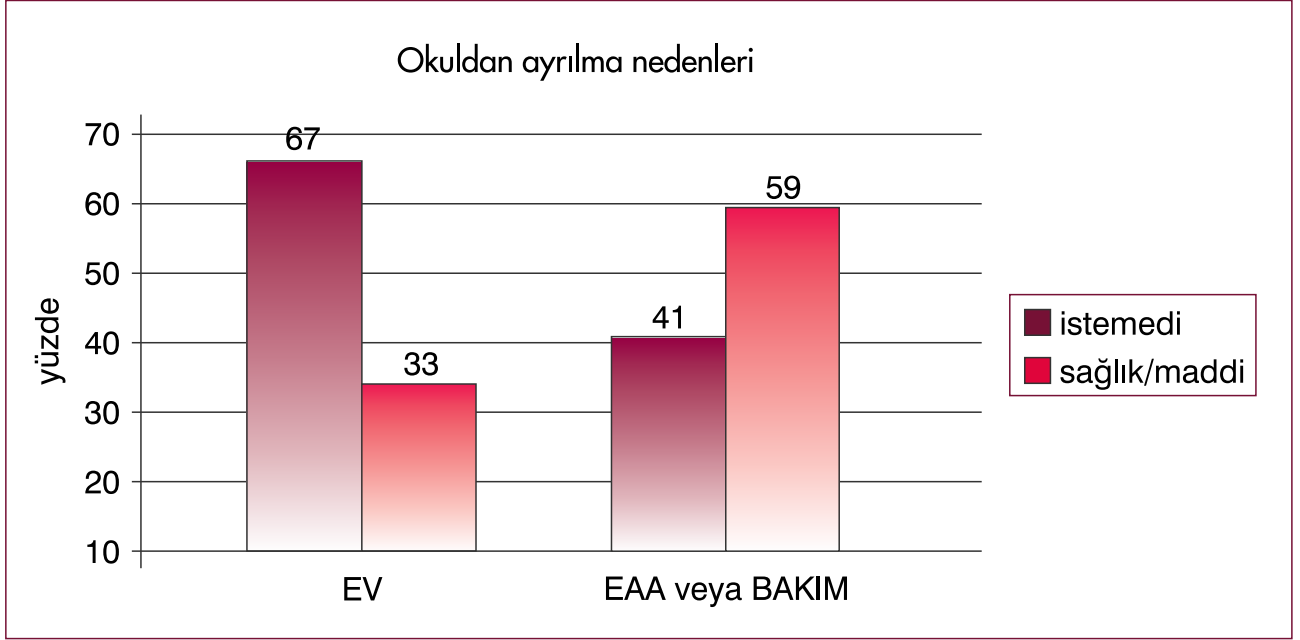
Dahası, AE grubundakiler eğitim amaçlı bir anaokuluna gidenler ile birleştirildiğinde, EAA ve/veya AE grubundaki katılımcıların %44.1'i üniversiteye giderken, bu oranın eğitime katılmayan grupta %26.6'da kaldığı görülmektedir [$\chi^2 = 4.432$, $df = 1$, $p = .03$] (Bkz. Şekil 4.)

Şekil 4. Eğitim amaçlı bir anaokuluna (EAA) gitmiş ve/veya annesi eğitim almış (AE) katılımcıların diğerlerine oranla üniversite öğrenim oranları.

Okuldan ayrılma nedenleri

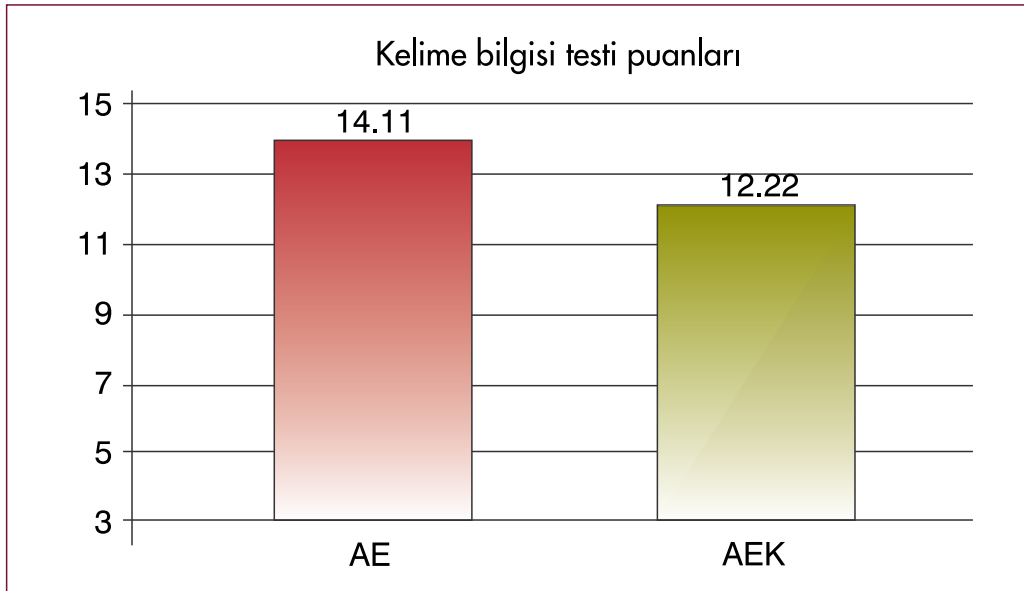
Üniversiteden mezun olmadan, herhangi bir noktada öğrenimlerini yarıda bırakan katılımcılara okuldan neden ayrıldıkları sorulmuştur. Yanıtlar temelde iki ana kategoriye ayrılmıştır. İlk kategori maddi kısıtlar veya sağlık sorunları gibi kişinin kontrolü dışındaki nedenleri kapsamaktadır. İkinci kategoride ise evlilik veya okulu sevmemek gibi kişisel tercihe bağlı nedenler bulunmaktadır. Eğitim veya bakım amaçlı olsun herhangi bir okulöncesi kurumuna devam etmiş katılımcılar EV grubundaki katılımcılara göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha çok maddi/sağlık kaynaklı nedenler öne sürerken, EV grubundakiler istatistiksel olarak anlamlı düzeyde daha çok kişisel tercihlere bağlı nedenler dile getirmiştir (Bkz. Şekil 5). Bu bulgular, eğitim veya bakım amaçlı okulöncesi kurumlarına devam etmiş olanların aslında şartlar elvermiş olsa öğrenimlerine daha uzun yıllar devam etmeyi tercih ettiklerini göstermektedir.

Şekil 5. Okulöncesi dönem ortamına göre okuldan ayrılma nedenleri.

Kelime bilgisi testindeki performans

Kelime bilgisi testinde anneleri anne eğitim programına katılmış olanlar, anneleri katılmamış olanlardan daha iyi performans göstermiştir [$F_{(1, 98)} = 3.362$, $p = .09$] (Bkz. Şekil 6). Bu bulgu, anne eğitiminin çocukları büyürken dil gelişimi açısından daha uyaranlı bir çevreye yol açtığını düşündürmektedir. Dahası, kelime bilgisi testinde daha yüksek puanlar alanların daha uzun yıllar okula devam etmeleri ve mesleki statüsü daha yüksek işlerde çalıştıkları da beliren sonuçlar arasındadır.

Şekil 6. Anne eğitimine göre kelime bilgisi testindeki performans.

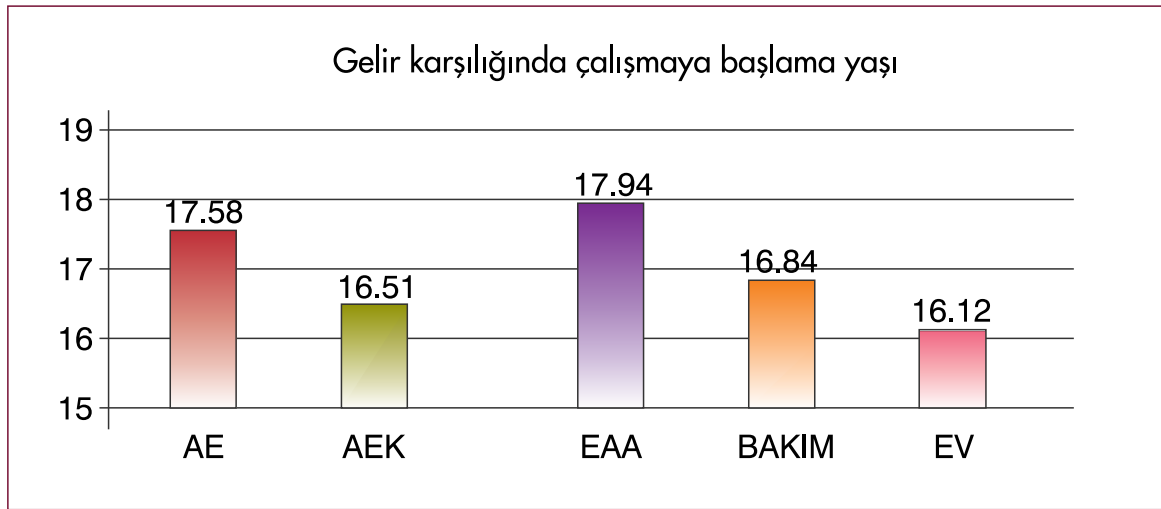

Sosyoekonomik Başarı

Gelir karşılığında çalışmaya başlama yaşı

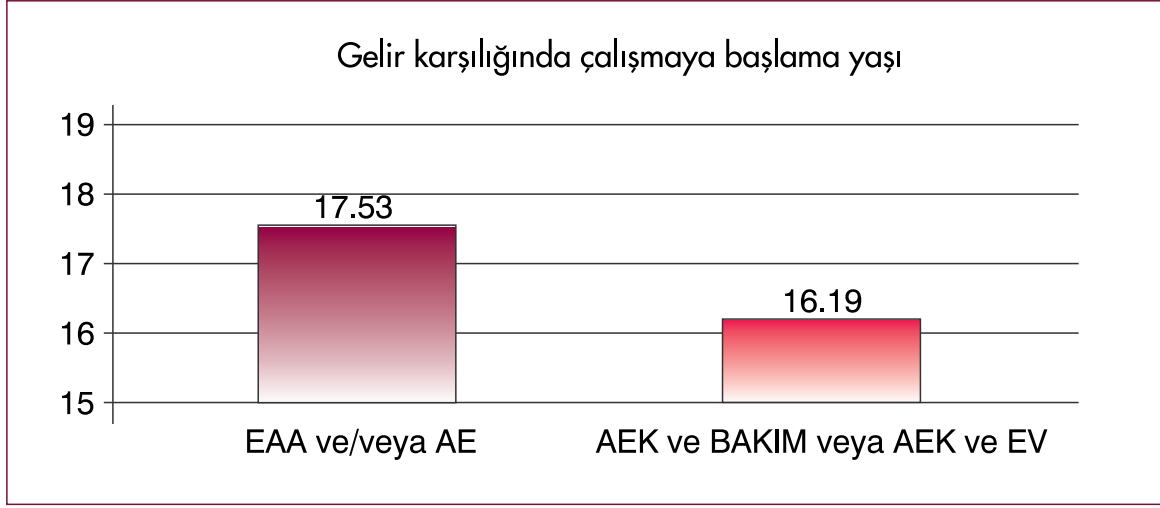
Katılımcıların gelir elde etmek üzere çalışmaya başladıkları yaş, sosyoekonomik başarının bir ölçütü olarak alınmıştır. İş yaşamına erken yaşta atılmanın daha vasıfsız işlerin ve yaşam boyu daha düşük kazançların göstergesi olduğu geniş kitlelerce kabul edildiğinden, farklı koşul gruplarındaki çocukların daha erken veya daha geç yaşta işe başladığını görmek önemliydi.

Şekil 7, hem anne eğitiminin, hem de okulöncesi çağında bulunulan ortamın çalışmaya başlama yaşına etki ettiğini göstermektedir. AE grubundaki katılımcılar, AEK grubundaki katılımcılara oranla daha geç yaşta çalışmaya başlamıştır (sırasıyla 17.58 yaşında ve 16.51 yaşında [$F_{(1,121)} = 2.66, p = .10$]). Benzer şekilde, EAA grubu da hem BAKIM, hem de EV grubundan daha geç yaşta çalışmaya başlamıştır (sırasıyla 17.94 yaşında, 16.84 yaşında ve 16.12 yaşında [$F_{(2,120)} = 2.505, p = .08$]). Başka bir deyişle anneleri eğitime katılan çocuklarla eğitim amaçlı anaokullarına giden çocuklar, ilk işlerine daha geç bir yaşta başlamıştır. Bu durum, her iki grubun da okulda daha uzun yıllar kaldığıyla ilintili görünmektedir. Buna bağlı olarak da, yaşam boyu elde edecekleri kazancın daha yüksek olması beklenebilir.

Şekil 7. Gelir karşılığında çalışmaya başlama yaşı.

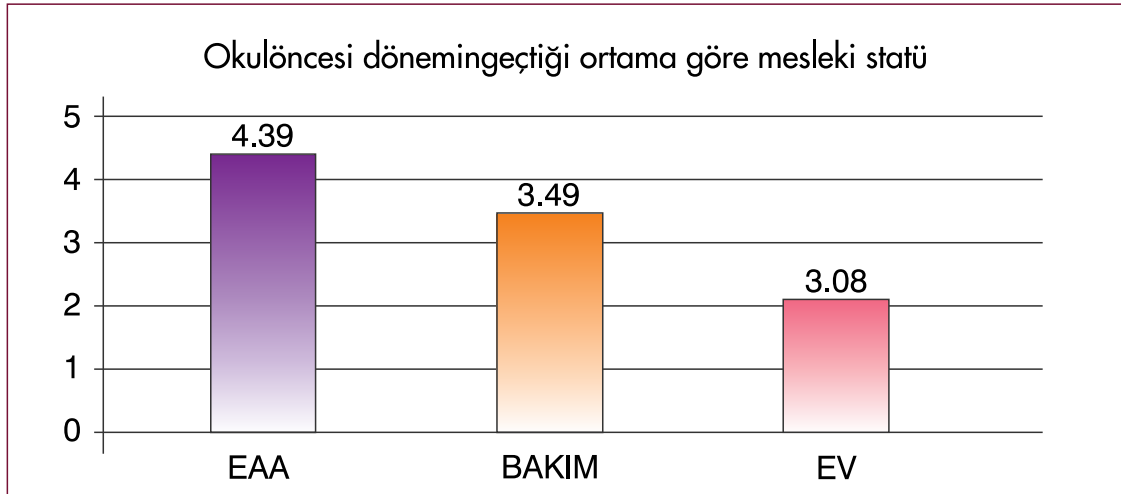
Bir şekilde erken yaşta eğitim almış gruplar (EAA ve/veya AE grupları) birleştirilip Şekil 8'de gösterildiği gibi AEK, BAKIM ve EV gruplarıyla karşılaştırıldığında, ilk gruptakilerin diğer gruba göre ortalama olarak yaklaşık 1.5 yıl daha sonra gelir karşılığında çalışmaya başladığı ortaya çıkmaktadır (sırasıyla 17.53 yaşında ve 16.19 yaşında [$F_{(1,121)} = 4.708, p = .03$]). Bu durum, bir sonraki bölümde de ele alınacağı gibi, yine gelecekte daha başarılı bir çalışma yaşamının göstergesi olarak kabul edilebilir.

Şekil 8. Gelir karşılığında çalışmaya başlama yaşı, eğitim amaçlı bir anaokuluna gidenlerin (EAA) ve/veya annesi eğitime katılmış olanların (AE) değerleriyle karşılaştırılması.

Mesleki statü

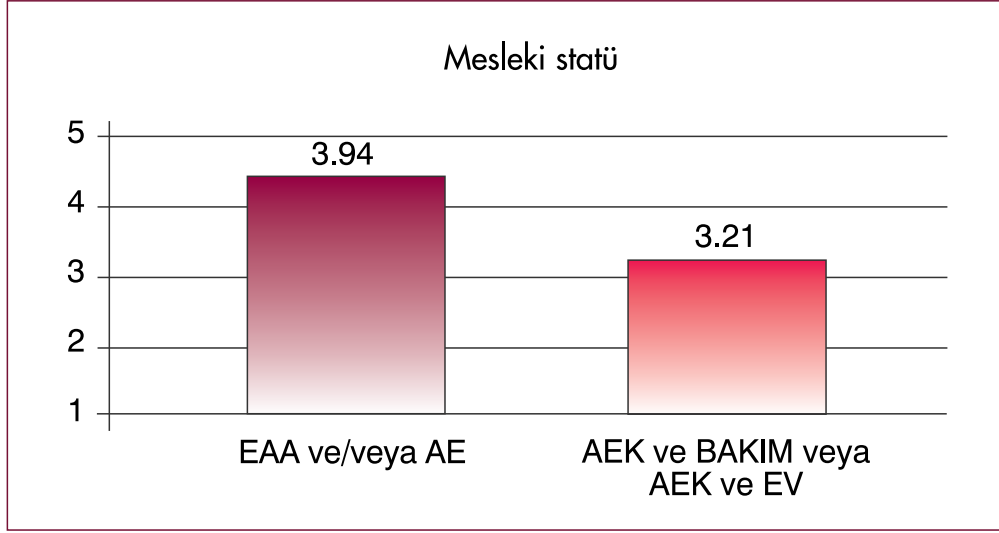
Katılımcıların çalışmakta olduğu işler 1'den (işsiz), 2 (düşük statü) 7'ye (yüksek statü) bir ölçek bazında kodlanmıştır. Koşul grupları karşılaştırıldığında EAA grubundakilerin EV grubundakilere göre daha yüksek statülü işlerde çalıştığı belirmiştir [$F_{(2,128)} = 4.140$, $p = .018$] (Bkz. Şekil 9). Okulöncesi dönemin geçtiği üç ortam arasında en uzun süre okula giden grup EAA grubu (11.15 yıl) olduğundan (BAKIM = 10.78 yıl, EV = 10.46 yıl), bu aslında beklenen bir bulgudur.

Şekil 9. Okulöncesi dönemin geçtiği ortama göre mesleki statü.

Şekil 10'da da gösterildiği gibi, eğitim amaçlı bir anaokuluna gitmiş (EAA) ve/veya anneleri eğitime katılmış (AE) olanlar, bu koşulların geçerli olmadığı kişilere oranla ortalama olarak daha yüksek statülü işlerde çalışıyorlardı [$F(1, 128) = 4.130, p = .044$].

Şekil 10. Eğitim amaçlı bir anaokuluna gitmiş (EAA) ve/veya annesi eğitime katılmış (AE) olanların mesleki statü açısından diğerleriyle karşılaştırması.

Bu bulgu, anneleri eğitime katılmamış (AEK) ve gündüz bakımevlerine gitmiş veya evde bakılmış (BAKIM/EV) çocukların, anneleri eğitime katılmış (AE) ve/veya eğitim amaçlı bir anaokuluna gitmiş (EAA) akranlarına oranla daha kısa süre okula devam ettikleri, daha erken yaşta gelir elde etmeye yönelik çalışmaya başladıkları ve daha vasıfsız işlerde çalıştıkları yolundaki diğer bulguları da doğrulamaktadır.

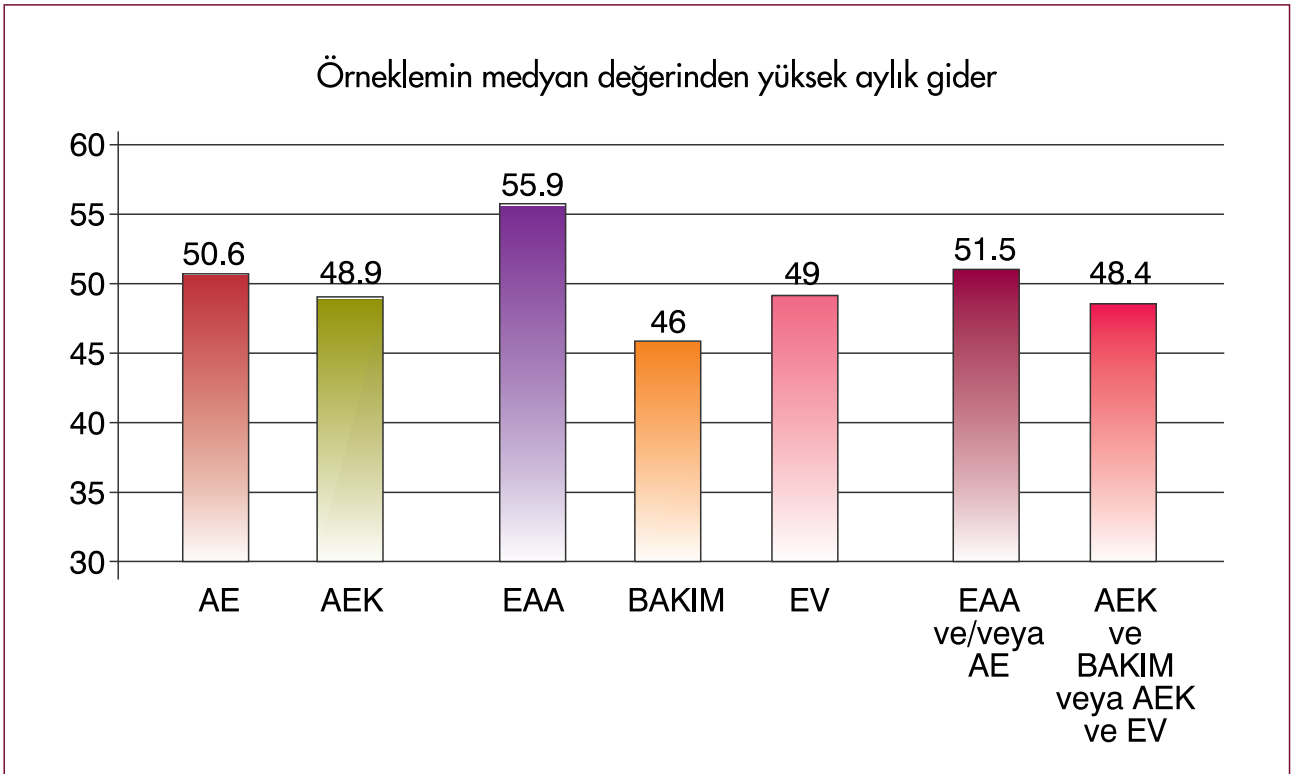
Aylık hane giderleri

Katılımcıların mesleki başarılarına dair son inceleme, aylık hane giderlerinin karşılaştırılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların belirttiği gelir yerine bu değişkeni incelemeyi tercih etmemizin sebebi, katılımcıların sadece % 48'inin aylık gelirini belirtirken neredeyse tümünün bu değeri belirtmesinden kaynaklanmıştır.

Mülakat yapılan tüm katılımcıların aylık medyan hane harcamasının 800 milyon TL olduğu ortaya çıkmıştır (ortalama 820 milyon TL'dir). Medyan, tüm örnekleme eşit iki parçaya bölen değer olarak tanımlanır. Başka bir deyişle, katılımcıların tümünün % 50'sinin ortalama aylık hane giderleri 800 milyon TL'nin üstünde, % 50'sininki ise bunun altındadır. Koşul grupları tüm örneklemin medyan değerinin üstünde gider belirten katılımcıların yüzdesiyle bu değer altındaki gider belirten katılımcıların yüzdesi şeklinde karşılaştırılmıştır. Şekil 11, ortalama aylık hane giderlerinin tüm örneklemin medyan değerinin üstünde olduğunu belirten katılımcıların yüzdelelerini özet halinde sunmaktadır.

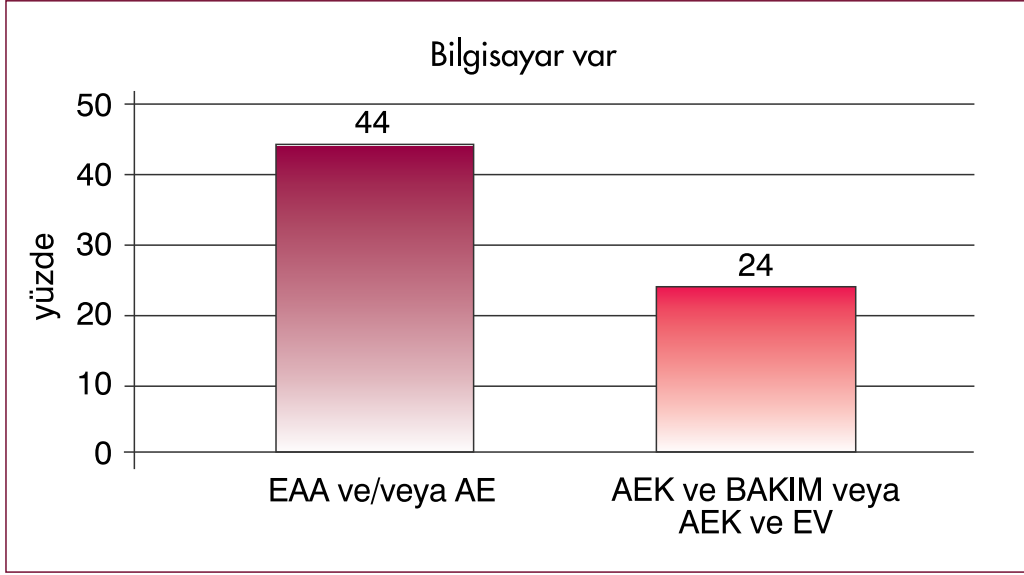
AE ve AEK grupları arasında pek bir fark olmamasına rağmen, okulöncesi dönemin geçtiği üç ayrı ortam arasında ortalama aylık gideri daha fazla olan en yüksek oranda katılımcı barındıran EAA grubunu (% 55.9) EV grubu (% 49) ve BAKIM grubu (% 46) izlemektedir. Öte yandan, eğitim amaçlı bir anaokuluna gitmiş (EAA) ve/veya annesi eğitime katılmış (AE) olanlarla bu koşulun geçerli olmadığı katılımcılar karşılaştırıldığında, EAA ve/veya AE grubunda aylık gideri genel medyandan daha yüksek olan katılımcı sayısı daha fazlaydı (sırasıyla % 51.5 ve % 48.4).

Şekil 11. Ortalama aylık hane giderleri.

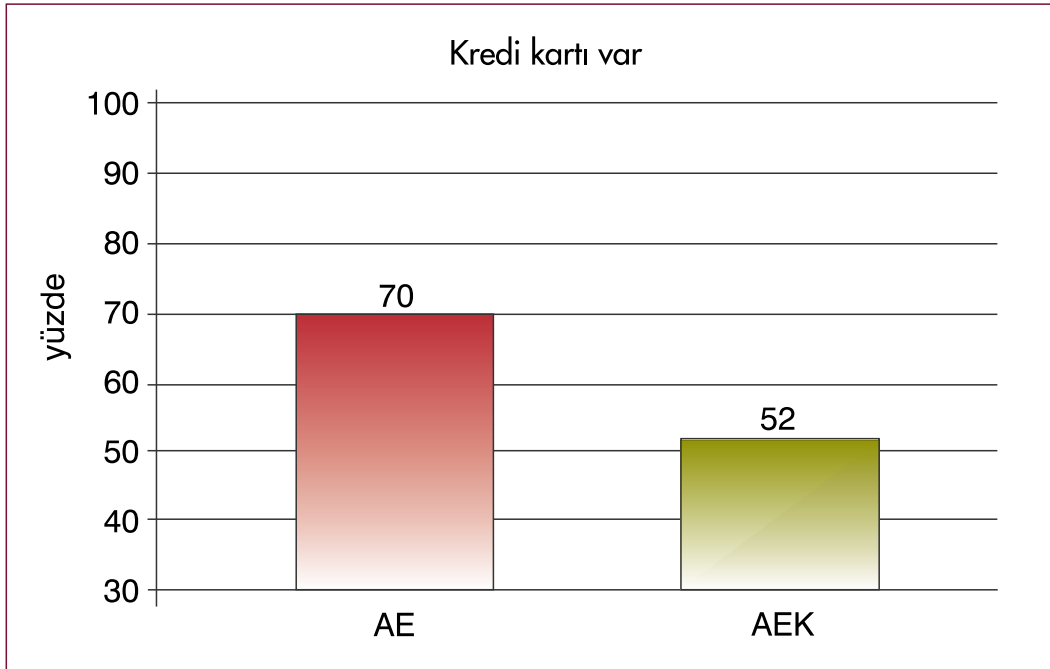
Sosyal Katılım

Evinde bilgisayar sahibi olan katılımcıların analizi, bilgisayar sahibi olanların daha büyük bir bölümünün (% 44) erken yaşta eğitim deneyimi olanlar (EAA ve/veya AE) olduğunu, eğitim almayanlar için bu oranın daha düşük (% 24) olduğu bulgusunu ortaya çıkarmıştır, $\chi^2 = 5.981$, $df = 1$, $p = .014$ (Bkz. Şekil 12).

Şekil 12. Bilgisayar sahibi olma.

Kredi kartına sahip olma durumu incelendiğinde, AE grubundakilerin AEK grubundakilere göre daha yüksek oranda kredi kartı sahibi olduğu bulunmuştur [$\chi^2 = 3.955$, $df = 1$, $p = .047$] (Bkz. Şekil 13).

Şekil 13. Kredi kartı sahibi olma.

• ÖZET VE TARTIŞMA •

Bu araştırma, Türkiye'nin İstanbul ilindeki geliri ve eğitim düzeyi düşük ailelerden gelen çocuklara uygulanan farklı müdahale çalışmalarının erişkinlikte süren etkilerini incelemiştir. Kurum merkezli ve ev merkezli olmak üzere, iki tür müdahale çalışması irdelenmiştir. Kurum merkezli müdahale, eğitim amaçlı bir anaokuluna veya temelde bakımı amaçlayan bir gündüz bakımevine gitmiş olmak olarak tanımlanmış, bu koşullara uyan çocuklar hem birbirleriyle, hem de aynı yaşta, aynı çevrelerde büyüyen ancak herhangi bir okulöncesi kuruma gitmeyip evde bakılan çocuklarla karşılaştırılmıştır. Ev merkezli müdahaleyi oluşturan anne eğitimi kapsamında anneler, çocuklarının zihinsel gelişimini uyaracak şekilde tasarlanmış alıştırmaya ve faaliyetler konusunda eğitim almış; bu koşul annelerin eğitime katılmaması durumuyla karşılaştırılmıştır. Okulöncesi dönemin geçtiği her bir ortamdaki çocukların yaklaşık yarısının annesi rasgele seçilerek eğitim sağlanırken, diğer yarısına bu eğitim sağlanmamıştır.

Bu ikinci takip araştırmasında elde edilen bulgular ev merkezli veya kurum merkezli olsun, erken desteğin çocukların birer erişkin olarak yaşamlarında olumlu, uzun vadeli sonuçlara neden olduğunu göstermiştir. Çocukken eğitim amaçlı bir anaokuluna giden, anneleri eğitime katılan veya her ikisinin de geçerli olduğu genç erişkinlerin hiçbir şekilde erken yaşta destek almamış olanlara göre üniversiteye gitmiş olması daha olasıydı, dil becerileri daha gelişmişti, daha yüksek statülü işlerde çalışıyorlardı, bilgisayar ve kredi kartı sahibi olmaları daha olasıydı. Elverişsiz çevrelerde, günlük bakımevlerinin bile evde bakıma oranla bazı daha olumlu sonuçlar sağlaması söz konusudur.

Bu iki tür müdahale çalışmasının ayrı ayrı etkileri karşılaştırıldığında, bazı farklar belirlemiştir: Anne eğitimi grubundaki katılımcıların, anneleri eğitime katılmayanlara göre daha yüksek bir oranı üniversiteye gitmişti, kelime bilgisi testinde aldıkları puanlar daha yüksekti ve bilgisayar sahibi olmaları ve kredi kartı kullanmaları daha olasıydı. Okulöncesi kurumun tipine göre etkileri incelendiğinde, eğitim amaçlı anaokullarına gidenlerin diğerlerine oranla öğrenimlerini daha uzun yıllar sürdürdükleri ve daha yüksek statülü işlerde çalıştıkları görülmüştür. Eğitim amaçlı anaokullarının etkileri ilk takip araştırmasında çok belirgin bir şekilde ortaya çıkmadığından, bu etkileri 'gecikmiş etkiler' olarak değerlendirmek mümkün olabilir.

Erken çocukluk dönemine dair bu iki eğitim modeli, anne eğitimi grubundaki ve/veya eğitim amaçlı bir anaokuluna gitmiş olanlarla anneleri eğitime katılmamış ve okulöncesi bir kuruma gitmemiş olanlarla karşılaştırılarak birleştirildiğinde, erken desteğin bir veya her iki türü sağlanan katılımcıların, her ikisinden de mahrum kalanlara oranla daha fazla faydalandığı görülür. Okula daha uzun yıllar gitmişlerdir, üniversiteye gitmiş olmaları daha olasıdır, daha geç yaşta çalışmaya başlamışlardır ve daha yüksek statülü işlerde çalışmaktadırlar. Sonuçların örüntüsü ayrıca anne eğitiminin, eğitim amaçlı bir anaokuluna gidenlerden çok gündüz bakımevine devam etmiş veya evde yetiştirilmiş çocuklara bir fayda sağladığını gösterir; başka bir deyişle, hem eğitim amaçlı bir anaokul, hem de anne eğitimi elverişsiz ortamların yarattığı açığı kapatmakta, ikisinden sadece biri bile bu faydayı sağlayabilmektedir. Bu durum, elverişsiz ortamlarda yaşayıp eğitim amaçlı anaokullarına gidemeyen çocuklara ev merkezli eğitimin ulaştırılmasının gerekli olduğunu düşündürmektedir.

İki tür okulöncesi kurum karşılaştırıldığında, erken destek programlarının eğitimi amaçladığında daha etkili oldukları açıkça bellidir. Eğitimi amaçlamayan programların etkileri çok daha zayıf olmaktadır. Buna göre geniş ölçekli müdahale programları planlanırken, sadece eğitimi odaklayan programlar yaşama geçirilmelidir.

• SONUÇLAR •

Bu araştırmanın bulgularından bazı çok açık sonuçlar çıkarılabilir.

Erken çocuklukta sağlanan desteğin, bireyin yaşamındaki fırsatların üstünde ve aşağıdakiler dahil, uzun zamana yayılan etkileri olabilir.

- o Dil becerileri
- o Öğrenim görülen yıl sayısı
- o Çalışma hayatına atılma yaşı
- o Mesleki statü
- o Bilgisayar ve kredi kartı gibi araçlar vasıtasıyla çağdaş yaşama ayak uydurma

Yüksek kalitede eğitim sağlandığı takdirde, hem ev merkezli, hem de kurum merkezli müdahale programları bu istenilen etkileri yaratabilir.

Kamusal politikalar, en düşük maliyetle sunulabilen program türü hangisiyse o programın uygulanması vasıtasıyla elverişsiz çevrelerden gelen tüm küçük çocukların yaşamsal fırsatlarını en üst düzeye çekmeye yönelik olmalıdır.

Araştırmanın belki de en önemli bulgusu, erken desteğin erişkinlik dönemine kadar uzanan etkiler sağlayabiliyor olmasıdır. Yirmi iki yıllık EDP, erken müdahalenin geniş çaplı faydalarını gözler önüne sermesiyle ve Batı dışında gelişmekte olan bir ülkede böylesi bir müdahalenin insan gelişimine dair olumlu bir döngü yaratmasında etkili olan unsurları açığa çıkarmasıyla 'türünün tek örneği'dir. Özellikle de son on yıldır Türkiye'de ve yurtdışında EDP'den türeyen kurumsal ve programsal açılımlar, EDP'nin küresel politikasına ve programın uygunluğuna işaret etmektedir.

• KAYNAKÇA •

Bekman, S. (1990). Mevcut olana alternatif: Ev merkezli ile kurum merkezli programların karşılaştırması (Alternative to the available: Home-based vs. center-based programs). *Early Child Development and Care*, 58, 109–19.

Bekman, S. (1998). Ev Merkezli Destek Programı'nın uzun vadeli etkileri (Long-term effects of the Turkish Home-Based Early Enrichment Program). U. Gielen ve A. L. Comunian (Der.), *Uluslararası bakış açısından aile ve aile terapisi (Family and family therapy in international perspective)* (s. 401–407) içinde. Trieste, İtalya: Legoprint-Lavis.

Bekman, S. (2003). Araştırma projesinden ülke çapında programa: Türkiye'nin Anne Çocuk Eğitimi Programı (From research project to nationwide programme: The Mother-Child Education Programme of Turkey). T. S. Saraswathi (Der.), *İnsan gelişimi kuramları, araştırmaları ve uygulamalarında kültürlerarası bakış açıları (Cross-cultural perspectives in human development theory, research and applications)* (s. 287–325) içinde. Yeni Delhi, Hindistan: Sage.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1991). *Türkiye'de erken destek projesi (The early enrichment project in Turkey)*. UNESCO-UNICEF-WFP Not ve yorumlar. (No. 193). Paris: UNESCO.

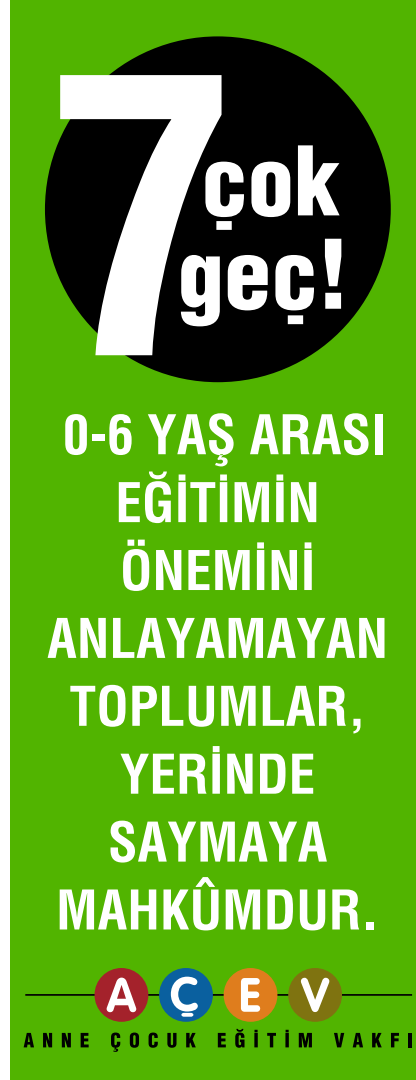
Kağıtçıbaşı, Ç. (1992). Kültürlerarası bir bakış açısından ebeveynlik ve çocuk gelişimine dair araştırmalar (Research on parenting and child development in cross –cultural perspective). M. Rosenzweig (Der.), *Uluslararası psikoloji bilimi (International psychological science)* (s. 137–160) içinde. Washington, DC: APA.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). *Family and human development across cultures: A view from the other side*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Kağıtçıbaşı, Ç. (1997). Parent education and child development. In M. E. Young (Ed.), *Early child development: Investing in our children's future* (pp. 243–272). New York: Elsevier.

Kağıtçıbaşı, Ç., Sunar, D. ve Bekman, S. (1988). *Comprehensive Preschool Education Project: Nihai Rapor*. IDRC Yayınları.

Kağıtçıbaşı, Ç., Sunar, D. ve Bekman, S. (2001). Long-term effects of early intervention: Turkish low-income mothers and children. *Applied Developmental Psychology*, 22, 333–361.

Lütfen yorumlarınızı yazarlara iletin

ckagit@ku.edu.tr dsunar@bilgi.edu.tr bekman@boun.edu.tr zcemalcilar@ku.edu.tr

Anne Çocuk Eğitim Vakfı

Büyükdere Cad. Stad Han No: 85 Kat: 2 34387 Mecidiyeköy - İstanbul

Tel: 0 212 213 42 20 Faks: 0 212 213 36 60 e-posta: acev@acev.org

www.acev.org.tr